

Gert-Jan Hospers

Poldervalleien en platfordromen

Over het verband tussen innovatie, economie en regio

De Academische Boekengids 50, mei 2005, pp. 3-4.

Tallose landen proberen het innovatieve succes van Silicon Valley te kopiëren door kennisparken en technocentra te bouwen. Maar is de kenniseconomie wel (na)maakbaar? Een pleidooi voor regionaal realisme in plaats van Silicon Somewhere.

Twente Technology Valley, Energy Valley Groningen, Wageningen Food Valley... het is slechts een greep uit de vele technologievalleien die ons land rijk is. Geïnspireerd door het succes van het Amerikaanse Silicon Valley – de innovatieve regio die aan de wieg stond van de wereldwijde computer- en halfgeleiderindustrie – onderstreept het kabinet in recente nota's als 'Pieken in de Delta', 'Industriebrief' en 'Vitalisering van de Kenniseconomie' het belang van kennis en technologie voor de Nederlandse economie. Uit internationaal onderzoek blijkt namelijk dat onze innovatiekracht sterk achterblijft bij koplopers als Zweden en Finland. Naar Fins voorbeeld heeft het kabinet dan ook een Innovatieplatform opgezet. Onder voorzitterschap van de minister-president denken sleutelfiguren uit onderwijs, overheid en bedrijfsleven na over de wijze waarop ons land innovatiever kan worden.

Het scheppen van ruimtelijke randvoorwaarden voor kennisontwikkeling en -vernieuwing, zo stelt het platform, is een zinvolle strategie om de economie een impuls te geven. Het ontwikkelen en toepassen van regionale kennis staat immers aan de basis van nieuwe producten, diensten en processen (innovaties), die uiteindelijk de motor vormen van economische groei. En daar zit wat in: naast Silicon Valley in Californië en de technopolis rond Helsinki, tonen succesvolle regio's als Beieren (Duitsland), Cambridgeshire (Verenigd Koninkrijk), Öresund (Denemarken) en Rhône-Alpes (Frankrijk) dat innovatieve bedrijven en de daarmee verbonden kennisinstellingen een gebied economisch op de kaart kunnen zetten.

In de hoop zulke 'best practices' te kopiëren, richten veel regio's in ons land zich momenteel op de ontwikkeling van informatie/communicatie-, bio- en nanotechnologie. Sommige steden reserveren zelfs een deel van hun bedrijventerreinen voor kennisintensieve industrie, zoals Utrecht (Papendorp), Zoetermeer (Prisma) en Enschede (Kennispark). Andere regio's – Zeeland, Friesland en Drenthe – hebben subsidieregelingen in het leven geroepen om hightechbedrijven aan te trekken. Is dit streven naar het creëren van een Silicon Valley in de Polder dé oplossing voor onze kwakkelende kenniseconomie?

Over de relatie tussen innovatie, economie en regio wordt al decennialang nagedacht. De Fransman François Perroux (1903-1987) was een van de eerste economen die expliciet aandacht schonk aan de ruimtelijke dimensie van innovatie. In zijn groeipooltheorie bouwde hij voort op het werk van zijn Oostenrijkse collega Joseph Schumpeter (1883-1950). Aan Schumpeter ontleende Perroux de gedachte dat bevlogen ondernemers (entrepreneurs) de motor vormen van economische groei: met hun innovaties zetten zij een proces van 'creatieve destructie' in gang waardoor nieuwe technologieën en markten de bestaande economische structuren vervangen. Denk bijvoorbeeld aan de vervanging van L.P.'s door cd's, video's door dvd's en vaste telefoons door mobieltjes.

Perroux zag innovators tevens als de grondleggers van 'sleutelondernemingen': stuwende bedrijven in een technologische groeiemarkt die hun nabije omgeving diepgaand beïnvloeden door intensieve relaties op te bouwen met lokale partijen. Zo zou een gebied op den duur kunnen uitgroeien tot een 'groeipool', een broedplaats van innovatieve bedrijvigheid. Ter illustratie van zijn stelling refereerde Perroux vaak aan de succesvolle industriële ontwikkeling van het Duitse Ruhrgebied, Europa's belangrijkste kolen- en staalregio.

'UIT INTERNATIONAAL ONDERZOEK BLIJKT DAT ONZE INNOVATIEKRACHT STERK ACHTERBLIJFT BIJ KOPLOPERS ALS ZWEDEN EN FINLAND. NAAR FINS VOORBEELD HEEFT HET KABINET DAN OOK EEN INNOVATIEPLATFORM OPGEZET.'

Vanwege de aansprekende terminologie heeft de groeipooltheorie het economisch beleid in de loop van de twintigste eeuw sterk beïnvloed. Met name in de jaren zestig en zeventig hoopten veel overheden een bijdrage te kunnen leveren aan de transformatie van probleemregio's tot groeipolen. Maar dat beleid heeft nergens veel resultaat opgeleverd: de uit het niets gecreëerde 'sleutelbedrijven' pasten vaak niet bij de bestaande regionaal-economische structuur, zodat de uitstralingseffecten in de omgeving grotendeels uitbleven. Bekende voorbeelden zijn de Hebriden, Zuid-Italië en Noord-Rusland. De van buitenaf geïmporteerde bedrijven eindigden veelal als 'kathedralen in de woestijn', zonder enige relatie met de rest van de plaatselijke economie. Of neem het voormalige Oost-Duitsland: tien jaar na de Wende en 950 miljard euro verder, is het nu geen gebied van 'blühende Landschaften', maar van 'schrumpfende Städte'. De Oost-Duitse steden lopen leeg, mede doordat megaprojecten – een renbaan, zeppelfabriek en andere groeipoolinitiatieven – allesbehalve banen hebben opgeleverd.

Ook in Nederland en België zijn groeipoolprojecten op grote teleurstellingen uitgelopen. Denk in dit verband aan de mislukking van de Eemshaven in Groningen, de Amsterdamse Amerikahaven en de Twentse entertainmentboulevard Miracle Planet. Ook Language Valley bij Ieper in Vlaanderen is een goed voorbeeld van een mislukte groeipool: eind jaren negentig moest een groot regionaal spraaktechnologisch netwerk verrijzen rond de sleutelonderneming Lernout & Hauspie. Maar Flanders Language Valley stortte als een kaartenhuis in elkaar toen Lernout & Hauspie in 2001 failliet ging - de onderneming was niet goed geïntegreerd in de omgeving. Het ontbreken van realiteitszin, te veel vertrouwen in de maakbaarheid van de economie en het niet achter willen blijven bij hypes heeft in al deze gebieden tot 'worst practices' geleid. Blijkbaar gaat het in de kenniseconomie om meer dan alleen de vestiging van innovatieve bedrijvigheid op een bepaalde plek.

Ondanks de slechte ervaringen lijkt het erop dat de geschiedenis zich op dit moment herhaalt. Een paar decennia na Perroux geloven veel overheden nog steeds dat een innovatieve regio (na)maakbaar is door flink te investeren in 'hardware' (fysieke infrastructuur), zoals technocentra, business & scienceparken en innovatie-incubators. De begrippen en voorbeelden waardoor bestuurders zich laten leiden zijn weliswaar anders, maar de kijk op de relatie tussen innovatie, economie en regio is nog grotendeels dezelfde. Wat vroeger een 'groeipool' was, heet nu - onder invloed van aanhangers van de 'nieuwe economische geografie' - 'clustervorming'.

De Amerikaanse hoogleraar politieke economie J. Vernon Henderson heeft in het splinternieuwe en peperdure boek *New Economic Geography* de belangrijkste artikelen in deze nieuwe tak van de economie bijeengebracht. In de bijdragen, afkomstig van bekende economen als Krugman, Arthur, Glaeser en Venables, komt de kernboodschap van de nieuwe economische geografie duidelijk naar voren: het blijkt mogelijk om modelmatig en empirisch aan te tonen dat ruimtelijke concentratie van innovatieve bedrijvigheid (clustervorming) schaalvoordelen oplevert, die op hun beurt weer een impuls geven aan de regionale economie. Silicon Valley en het Finse Innovatieplatform - dat al jarenlang regionale telecommunicatieclusters in Oulu, Tampere en Helsinki stimuleert - laten dat duidelijk zien. Zij vormen voor veel bestuurders het wenkende perspectief. Verblind door het succes van deze 'best practices' zetten veel bestuurders zich dan ook in voor de ontwikkeling van trendy hightechactiviteiten.

Sommige plaatsen gaan openlijk de concurrentie aan met Silicon Valley - bijvoorbeeld Amsterdams Silicon Alley en Dommel Valley in Zuidoost-Brabant. Andere roepen hun eigen versie van het Finse Innovatieplatform in het leven, zoals Nijmegen en Twente. Nu de 'nieuwe economische geografie' ook in Nederland voet aan de grond heeft gekregen onder topeconomen en instituten als het Centraal Planbureau, neemt het aantal Silicon Somewheres en regionale innovatiefora alleen maar toe. Onder de indruk van de modellen en cijfermatig onderbouwde rapporten die deze nieuwe economische stroming oplevert, volgen de meeste regio's het advies van de rekenmeesters. Onder het motto 'wat ze in Amerika of Finland kunnen, dat kunnen wij ook' ontwikkelen ze massaal beleidsmaatregelen gericht op innovatieve clustervorming.

Maar bij dat innovatieve clusterbeleid kunnen we grote vraagtekens zetten. Door zich te richten op de droom van een tweede Silicon Valley stellen veel regio's zich kwetsbaar op. Dat kunnen we opmaken uit het recent verschenen *Cities of Knowledge* van Margaret Pugh O'Mara. De Amerikaanse historica laat in dit interessante boek zien hoezeer de ontwikkeling van Silicon Valley een toevallige samenloop van omstandigheden is geweest. Het succes van de regio is te danken aan de juiste persoon op de juiste plek op het juiste tijdstip: aan het begin van de Koude Oorlog verhuisde Leland Stanford sr. - de ondernemende oprichter van Stanford University die tevens de grondslag legde voor Silicon Valley - van New York naar het warme Californië vanwege een aandoening aan zijn luchtwegen. Vervolgens kwam dat gebied tot bloei doordat de defensiemacht behoefte had aan een militair-industrieel complex met technologisch hoogwaardig onderzoek. Pogingen van de Russen om een eigen Silicon Valley van de grond af op te bouwen in Siberië (Akademgorodok) faalden jammerlijk: de unieke mix van mensen, middelen, ondernemerschap en politiek in Silicon Valley was niet zomaar te kopiëren.

Ook het succes van het Finse innovatiemodel hangt samen met een unieke, plaatsgebonden omstandigheid. Finland is sterk in de mobiele telefonie dankzij Nokia. Deze bedrijfstak kon opbloeien doordat de nationale overheid wilde dat iedere Fin in de verste uithoek van het dunbevolkte en uitgestrekte land (mobiel) bereikbaar was. Vrijwel het gehele Finse cluster op het gebied van telecommunicatie drijft op Nokia, dat alleen al goed is voor vijftienvijftig procent van de totale export van Finland en vier procent van het BBP.

'ONDANKS DE SLECHTE ERVARINGEN MET HET GROEIPOOLBELEID, LIJKT HET EROP DAT DE GESCHIEDENIS ZICH OP DIT MOMENT HERHAALT.'

Meer in het algemeen geldt dat je succesverhalen altijd in hun historische en geografische context moet plaatsen. Deze notie is minder triviaal dan ze lijkt. In hun technocratisch enthousiasme gaan regio's vaak voorbij aan de vraag of de activiteiten die ze stimuleren wel passen bij hun specifieke economische structuur. Vele gebieden hebben een agrarisch of industrieel verleden en zijn daardoor niet zonder meer geschikt voor de vestiging van hightechbedrijvigheid. Verder leidt het wenkende perspectief van Silicon Valley en Finland ertoe dat veel regio's een vergelijkbare strategie volgen. Daarin zijn 'kennis' en 'innovatie' tot inhoudsloze begrippen verworpen. Bestuurders gebruiken te pas en te onpas populaire kreten als 'technostarters', 'kennisclusters' en 'incubators', maar in feite verhuult deze terminologie

slechts de leegte van de inhoud. Ten slotte gaat het kuddegedrag onder regio's gepaard met een overinvestering in dezelfde typen technologieën. Momenteel gaat het vooral om informatie/communicatie-, bio- en nanotechnologie. Hiermee ondermijnen ze hun potentiële concurrentiekracht. Wie echt wil innoveren, moet immers proberen zich van de concurrenten te onderscheiden. Kortom: het streven naar een Silicon Somewhere kent de nodige risico's.

Anders dan economen en bestuurders die het Amerikaanse of Finse model aanhalen, benadrukken sociale wetenschappers juist de unieke regionale 'software' (sociale infrastructuur) die ten grondslag ligt aan kennis en innovatie. Het uitgangspunt van sociologen en geografen is dat kennisontwikkeling niet slechts een kwestie is van de fysieke omgeving, zoals bedrijventerreinen, gebouwen en computers. Het gaat hen veeleer om de plaatselijke ondernemers die al deze faciliteiten gebruiken, hun mentaliteit en de wijze waarop ze met elkaar zakendoen. Innovatie is uiteindelijk mensenwerk: de schumpeteriaanse entrepreneur is een mens van vlees en bloed. Hij onderhoudt relaties met anderen in zijn nabije omgeving en ontleent juist daaraan de inspiratie en creativiteit die nodig zijn voor vernieuwing. Zo beschouwd, zijn verschillen in regionale innovatiekracht vooral terug te voeren op historisch gegroeide omstandigheden van sociale aard.

Voorbeelden ter ondersteuning van deze visie komen we volop tegen in de door Gerhard Fuchs en Philip Shapira geredigeerde bundel *Rethinking Regional Innovation and Change*. Het boek leest als een bloemlezing van de institutioneel getinte benadering in de economische geografie. Bekende vertolkers van deze stroming (onder wie de professoren Gertler, Grabher, Cooke en Boschma) gebruiken tal van theoretische concepten en empirische illustraties waaruit blijkt dat sociaal-culturele verschillen tussen regio's er ook economisch toedoen. Zo hebben nauwe contacten tussen ondernemers in 'industriële districten' als Emilia-Romagna in Noord-Italië en het Zuid-Duitse Baden-Württemberg geleid tot 'sociaal kapitaal' en een 'industriële atmosfeer'. Hier komt vernieuwing vooral tot stand door informele bedrijfscontacten en netwerken, ook in traditionele activiteiten als de textiel- en keramiekbewerking en de metaalindustrie.

Termen als 'netwerken' en 'innovatie' komen we eveneens tegen in de analyses over 'innovatiesystemen' en 'lerende regio's'. Aan de hand van casestudies over de reclamebranche in Londen en de kennisintensieve dienstverlening rond München en Berlijn beargumenteren de auteurs dat innovatie gezien kan worden als een zichzelf versterkend en collectief leerproces op lokale schaal. De gedachte is dat ruimtelijke nabijheid van innoverende partijen niet alleen *face to face* contact mogelijk maakt, maar ook leidt tot vertrouwen en leren, wat zich uitbetaalt in snelle innovatie. Dit web van relaties tussen plaatselijke stakeholders vormt een 'milieu' of 'systeem' dat na verloop van tijd kan uitgroeien tot een 'lerende regio'. Hoe anekdotisch deze kwalitatieve inzichten op het eerste gezicht ook lijken, bij nader inzien wijzen ze allemaal op een simpele wijsheid: unieke, plaatsgebonden omstandigheden vormen uiteindelijk dé succesfactor achter de innovatiekracht van een gebied. Voor bestuurders bevat *Rethinking Regional Innovation and Change* een even stichtelijke als duidelijke les: 'onderzoek het nieuwe, maar behoud het goede.'

'IN HUN TECHNOCRATISCH ENTHOUSIASME GAAN REGIO'S VAAK VOORBIJ AAN DE VRAAG OF DE ACTIVITEITEN DIE ZE STIMULEREN WEL PASSEN BIJ HUN SPECIFIEKE ECONOMISCHE STRUCTUUR.'

Dat is wel even wat anders dan de strekking van Vernon Hendersons bundel. *New Economic Geography* zet aan tot investeren in een Silicon Somewhere of een Innovatieplatform naar Fins model. Gebieden kunnen daarentegen beter uitgaan van de activiteiten waarin ze traditioneel goed zijn: elke regio is immers niet voor niets wat ze is geworden, laat O'Mara ons in haar *Cities of Knowledge* zien. Vertaald naar de Nederlandse situatie betekent dit bijvoorbeeld dat Zeeland en De Kop van Noord-Holland hun 'waterverleden' dienen te koesteren, terwijl Zuid-Limburg en Drenthe hun imago van rust, ruimte en gemoedelijkheid moeten aanwenden. Juist binnen die plaatsgebonden en historisch gegroeide context liggen reële kansen voor vernieuwing en valt wellicht een originele koppeling te maken met moderne trends.

Een dergelijke gelocaliseerde innovatiestrategie voorkomt imitatiegedrag en is veel specifiek en realistischer. Oftewel, in de turbotaal van de Zweedse managementgoeroes Jonas Ridderstråle en Kjell Nordström in hun recente boek *Karaoke Capitalism*, 'benchmarking never gets you to the top'. Niet alleen bedrijven, ook regio's moeten zich losmaken van de karaokekudde die slechts 'best practices' kopieert. Gebieden die werkelijk willen innoveren, dienen op zoek te gaan naar unieke 'webs of wisdom', waarin lokale competenties (bijvoorbeeld een regionale ambachtelijke activiteit) en globale trends (zoals de toenemende aandacht voor kwaliteit, gezondheid en gemak) samenkomen. Ze kunnen daartoe hun licht opsteken bij collega's - zonder natuurlijk hun succes te kunnen kopiëren. Nuttige inspiratiebronnen zijn niet alleen de Portugese Alentejo (ecowijnen), het Deense Jutland (designmeubels) en de Zwitserse Jura d'Arc (Swatch-horloges). Ook het Franse Nord-Pas-de-Calais (postorderdiensten in de confectie), het Hongaarse Dunakanyar ('onthaasting' in kuuroorden) en het Oost-Duitse Vogtland (muziektherapie) zijn voorbeelden van Europese regio's die erin zijn geslaagd moderne behoeften op een slimme wijze te integreren in traditionele activiteiten.

Zo'n creatieve, regiospecifieke aanpak van 'trend door traditie' heeft ook in Nederland meer kans van slagen dan de hardnekkige traditie om de laatste trends na te jagen. In sommige regio's lijkt dat besef

geleidelijk door te dringen. Zo ontwikkelen Friesland en Zeeland sinds kort innovatieve projecten op het terrein van 'watermanagement'. De Achterhoek en Twente op hun beurt zijn bezig met zorgconcepten op basis van rust en ruimte (bijvoorbeeld zorghotels). Hopelijk zoeken ook andere regio's in ons land naar dergelijke plaatsgebonden 'nieuwe combinaties' van trend en traditie. Want onze kenniseconomie is écht veel meer gebaat bij Regionaal Realisme dan bij de zoveelste Silicon Somewhere.

Gert-Jan Hospers is universitair docent economie en strategie aan de Universiteit Twente. Hij is onlangs gepromoveerd op het proefschrift *Regional Economic Change in Europe. A Neo-Schumpeterian Vision*.

Besproken boeken:

Cities of Knowledge. Cold War Science and the Search for the Next Silicon Valley
door **M. Pugh O'Mara**
Princeton University Press. Princeton 2004.
312 pag., € 32,40

Karaoke Capitalism. Management for Mankind
door **J. Ridderstråle en K. Nordström**
Pearson Education. Harlow 2004.
311 pag., € 35,00

New Economic Geography
door **J. Vernon Henderson (red.)**
Edward Elgar Publishing. Cheltenham 2005.
648 pag., € 245,25

Rethinking Regional Innovation and Change - Path Dependency or Regional Breakthrough?
door **G. Fuchs en Ph. Shapira (red.)**
Springer. New York 2005.
321 pag., € 130,00

Literatuur:

- **Ph. Cooke** (2002). *Knowledge Economies. Clusters, Learning and Cooperative Advantage*. Londen: Routledge.
- **G.J. Hospers** (2004). *Regional Economic Change in Europe. A Neo-Schumpeterian Vision*. Münster/Londen: LIT-Verlag.
- **F. Perroux** (1961). *L'Économie du XXe Siècle*. Parijs: Presses Universitaires de France.
- **J.A. Schumpeter** (1912). *Die Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung*. Leipzig: Duncker & Humblot.